

Una marca de *Lucius Herennius Optatus* a Barrugat (Tortosa)

Margarida GENERA* – Josep M. PÉREZ I SUÑÉ**

1. INTRODUCCIÓ

L'any 1984, un veí de Tortosa ens va mostrar un conjunt de materials entre els quals hi havia un fragment de *tegula* amb la marca LVCIVS HERENNIVS OPTATVS i una pàtera de sigil·lata amb el grafit SERANI, provinent de l'establiment de Barrugat, que aleshores era l'objecte d'una intervenció arqueològica d'urgència realitzada pel Servei d'Arqueologia. Tot i tractar-se d'una peça de la qual desconexem el context estratigràfic, atès el seu interès, presentem aquí el seu estudi.

2. L'ESTABLIMENT DE BARRUGAT

S'estén per una partida situada al costat esquerre de l'actual carretera que uneix les poblacions de Tortosa i Móra (l'Eix de l'Ebre), el traçat de la qual aquí va paral·lel al riu Ebre, uns 6 km al nord de la capital del Baix Ebre. Actualment, aquests terrenys de gran fertilitat són conreats amb arbres fruiters. La seva descoberta fou a conseqüència de les obres de construcció del canal esquerre de l'Ebre, a començaments del s. XX. En aquella ocasió, l'arquitecte, Joan Abril i Guanyabens, va recollir alguns materials i recuperar part d'un mosaic, del qual avui es conserva un dibuix policrom.

* Cap de la Secció d'Inspecció Tècnica i Programació del Servei d'Arqueologia de la Generalitat. Directora de l'excavació.

** CEIPAC – Àrea d'Història Antiga de la Universitat de Barcelona (projecte finançat per la DGICYT/ PB-BHA2000-0731).

Arran dels treballs de revestiment de l'esmentat canal, l'any 1984 vam efectuar una intervenció, que pel seu caràcter d'extremada urgència quant a terminis de finalització, es va limitar a la realització de les tasques que resumim de la forma següent:

- L'aixecament planimètric de les estructures visibles a ambdós costats del canal, abans de procedir al seu revestiment.
- L'excavació d'una part de l'hipocaust.
- La recuperació dels mosaics que recobrien dos àmbits de l'àrea termal, els quals molt probablement haurien format part del mateix conjunt que els localitzats molts anys abans de la nostra campanya.
- L'estudi geolèctric.

Pels materials estudiats fins ara atribuïm l'ocupació de la vil·la a un període cronològic comprès entre els segles I i V dC i comprovem cert luxe i sumptuositat en les construccions de l'àrea residencial de la vil·la, que provisionalment creiem que s'estendria en gran part pel sector sud-oest.

Aquestes consideracions es fonamenten en l'alt percentatge de ceràmiques baiximperials, entre les quals les sigil·lates clares D i les característiques dels mosaics localitzats pel que fa als aspectes cronològics i en la concentració d'estructures amb restes d'estucs, tessel·les i marbres que trobem en una determinada àrea, en gran part avui destruïda durant les obres del canal a l'any 1910.

D'altra banda l'existència d'un poblat ibèric –les Plantetes o mont de Barrugat– en un punt molt pròxim ens permet parlar d'una ocupació del paratge de Barrugat durant un mil·lenni de forma gairebé ininterrompuda.

L'amortització del conjunt termal de Barrugat sembla determinat per un incendi que almenys afecta l'àmbit excavat, on vam trobar un enterrament infantil, en àmfora concretament en l'angle sud-est de l'habitació.

3. ESTUDI DE LA MARCA L-HER-OP

Marca amb lletres ben perfilades, fragmentada per l'extrem dret i força desgastada. Caracteritzada per la lligadura HE, per l'absència de cartel·la, i per la impressió en negatiu de les lletres.

L·HER·

La marca L·HER·[OP] representa el *tria nomina* abreujat en genitiu de *Lucius Herennius Optatus*, fet que implica una relació de propietat; circumstància que deixa constància de la relació directa que manté el personatge reflectit en l'estampilla amb el procés de producció.

4. LA COMERCIALIZACIÓ DE TEGVLAE DE L. HERENNIVS OPTATVS

Les indústries ceràmiques constituïen una de les activitats econòmiques del món romà més importants, encara que el nostre coneixement és força desigual, car mentre disposem d'informació relativa a l'organització de la producció de *terra sigillata*, àmfors i *lateres*, ens manca la relacionada amb les *tegulae*. Ara bé, l'arqueologia, interessada en el material epigràfic sobre *tegula*, ens proporciona dades sobre la distribució geogràfica d'aquest tipus d'*instrumentum domesticum*. Una valuosa eina per l'investigador són els corpora d'en Christian Rico (RICO 1993; RICO 1995) de marques del litoral de la *Hispania Citerior*, on ha reunit més de 70 estampilles diferents, entre elles la de L·HER·OP. Nombre d'estampilles important, però sense cap mena de dubte reduït, si es compara amb les altres produccions de terra cuita abans esmentades.

Les *tegulae* de L. HER(ennius) OP(tatus) presenten una àmplia difusió geogràfica, des del litoral mediterrani peninsular (Catalunya i la costa valencianoalancantina) fins la costa de la Ligúria italiana, passant pels jaciments localitzats a la riba del riu Herault (FORQUERLE 1982). La localització del lloc de producció de l'*instrumentum domesticum* amb aquesta marca ha estat lligada a la història de la investigació. Així, la gran concentració d'aquestes marques en determinats jaciments de la costa italiana, com a *Albintimilium*, conduir a Nino Lamboglia a situar en aquest indret l'origen d'aquesta producció (LAMBOGLIA 1950). Posteriorment, altres autors varen atribuir el lloc de fabricació d'aquestes teules a la Gàl·lia Narbonensa (GRENIER 1958: 78; RICO 1995: 203). Mentre que A. Tchernia, C. Aranegui i I Rodà defensen un model descentralitzat de la producció, amb tallers localitzats a Sagunt, Mataró o Ventimiglia (TCHERNIA 1971, 62-63; ARANEGUI 1978, 227; RODÀ 1993, 324).

Recents excavacions a "La Porte d'Orée" de Fréjus (LAUBENHEIMER 1991: 250-257) han proporcionat àmfors i *tegulae* estampillades MARI, datades d'època làvia; d'altra

banda, estudis posteriors duts a terme per A. Bermúdez (BERMÚDEZ 1987), han premés establir les similituds de les estampilles de *L. Herennius Optatius* amb les de *Castor* i *Marus*, quant a la forma, característiques i pasta, concloent que totes elles són contemporànies. Llavors, segon Ch. Rico, considerant les similituds quant a materials, tipus d'estampilla, àrea de difusió i datació d'aquestes marques, es pot concloure que *Lucius Herennius Optatus* estava instal·lat a la ciutat narbonense de Fréjus. Amb tot, aquesta no és pas una qüestió tancada, car Isabel Rodà (RODÀ 1993) tornà a proposar la idea de que en *Herennius*, *Castor* i *Marus* disposaven d'una veritable xarxa de sucursals en el segle II dC, distribuïdes per tot l'arc nord-occidental del Mediterrani; acceptar aquesta hipòtesi implicaria que podríem trobar-nos més aviat davant d'una situació de monopoli, que d'una demanda elevada impossible d'assumir pels productors locals. La cronologia del segle II-III dC també es la proposta per RIBAS (1966) i LAMBOGLIA (1950).

A Catalunya, *tegulae* d'aquesta *officina* s'han documentat només en nuclis urbans i *villae* suburbanes de la zona costera: a Empúries (ALMAGRO 1952, n.163, 193-194; BERNI 1996, 323-324); al Maresme s'han trobat a Sant Genis de Vilassar (BALIL – RIPOLL 1952, 181), a les vil·les romanes mataronines de Can Rafart (PREVOSTI 1981, 133-134) i Torre Llauder (RIBAS 1966, 29); a Badalona (ARANEGUI 1978, 223-228); a Barcelona (PIERA 1962, 283) i a Tarragona diferents exemplars (SERRA 1929, 85; SERRA 1932, 108; SERRA 1935, 74; PÉREZ 1999: 309). La marca que presentem localitzada al jaciment tortosí de Barrugat constitueix la troballa de *L.HER.OP* més meridional i costaner a Catalunya.

5. BIBLIOGRAFIA

- ABRIL, J. (1931): *Un capítol de la meua actuació a Tortosa*. Tortosa, pp. 33-34.
- ALMAGRO, M. (1952): *Las inscripciones ampuritanas griegas, ibéricas y latinas (Monografías Ampuritanas 2)*. Barcelona.
- ARANEGUI, C. (1978): "Una teula amb marca L.HERENNI del poblat de Sant Antoni (Bocairent, València)", *Archivo de Prehistoria Levantina* 15, pp. 223-238.
- BALIL, A. – RIPOLL, E. (1952): "Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951", *Archivo Español de Arqueología*, 25, pp. 178-186.
- BERMÚDEZ, A. (1987): "Producción latericia y comercio a media distancia en época romana. Un ejemplo en el Mediterráneo Noroccidental: *Lucius Herennius Optatus*, *Marcus* y *Castor*, officinadores", *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana, Documents de Treball I*, pp. 364-371.
- BELTRAN LLORIS, M. (1990): *Guía de la cerámica romana*. Zaragoza.

BERNI MILLET, P. (1996): "Instrumentum domesticum romà del Museu Episcopal de Vic. La col·lecció de segells en àmfora, tegula i morter", *Pyrenae* 27, pp. 311-326.

FONQUERLE, D. (1982): "Documents de la civilisation ibérique dans les fouilles sub-aquatiques de l'Agadès", *Ampurias* 44, pp. 121-131.

GENERA I MONELLS, M. (1984): "El jaciment de Barrugat: noves dades per al coneixement de la Tortosa d'època romana", *Pyrenae* 19, pp. 287-88.

– (1985): "Estat actual de la recerca sobre Dertosa romana". *Quaderns d'Història Tarraconense* 5, pp. 135-144.

– (1992): *L'Ebre final: del paleolític al món romà*. Tortosa, pp. 166, 317, 318 i 319.

– (1993a): "Dertosa, una ciutat romana", *Actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, vol. II. Tarragona, pp. 171.

– (1993b): "Barrugat, Tortosa", *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*. Barcelona, p. 63.

– (1998): "Anàlisi dels trets diferencials dels models d'ocupació i transformació del territori durant l'època romana a l'Ebre final: Dertosa i el seu entorn". *Citerior* 2, pp. 199-226.

– (1999): *Del romà al romànic. Història, art i cultura de la tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Barcelona, p. 135.

GRENIER, A. (1958): *Manuel d'archaeologie gallo-romaine*. Paris.

LAMBOGLIA, N. (1950): *Gli scavi di Albintimilium e la cronologia della ceramica romana*. Bordighera.

LAUBENHAIMER, F. (1991): "Les vies sanitaires et les amphores de la porte d'Orée à Fréjus (Var)", *Gallia* 49, pp. 229-266.

PÉREZ SUÑÉ, J. (1999): *La epigrafia sobre instrumentum domesticum de la colecció tarraconense del canónigo González de Posada*. Universitat de Barcelona (Memòria de llicenciatura).

PIERA, A. (1962): "Notas de Arqueologia de Cataluña y Baleares", *Ampurias* 24.

PREVOSTI, M. (1981): *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Mataró.

RIBAS BERTRAN, M. (1966): "La villa romana de Torre Llauder de Mataró", *Exc. Arq. Esp.* 47, pp. 7 i 30.

RICO, Ch. (1993): "Production et diffusion des matériaux de construction e terre cuite dans le monde romain: l'exemple de la Tarraconense d'après l'epigraphie", *MCV* 29 (1), pp. 51-86.

– (1994): "Les Ateliers de tuiliers antiques dans la Moyenne Vallée du Guadalquivir. Nouvelles recherches, primer bilan.", *MCV* 30 (1), pp. 107-130.

– (1995): "Índex de les marques epigràfiques sobre tegulae romanes de Catalunya i el País Valencià (antiga Tarraconensis)", *Saguntum* 28, pp. 197-215.

RODÀ, I. (1994): "Los materiales de construcción en Hispania", *Actas XIV Congreso Internacional de Arqueología Clásica*. Tarragona, I, pp. 323-334.

SERRA VILARÓ, J. (1929): "Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona", *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades* 111. Barcelona.

– (1932): "Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona", *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades* 116. Barcelona.

– (1935): "Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona", *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades* 133. Barcelona.

TCHERNIA, A. (1971): "Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au debut de l'empire", *Archivo Español de Arqueología* 44, pp. 38-83.

FIGURES

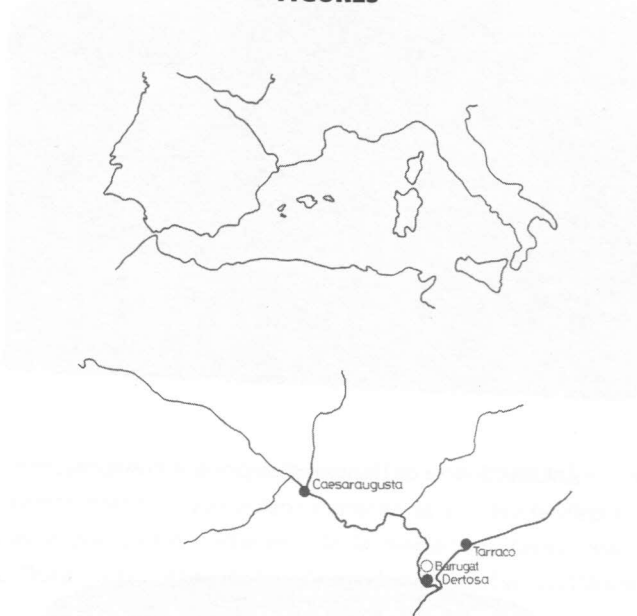

FIGURA 1. Situació de la vil·la de Barrugat.

LÁMINA 1. Vista general del jaciment.

LÁMINA 2. Vista de l'hipocaust en procés d'excavació.

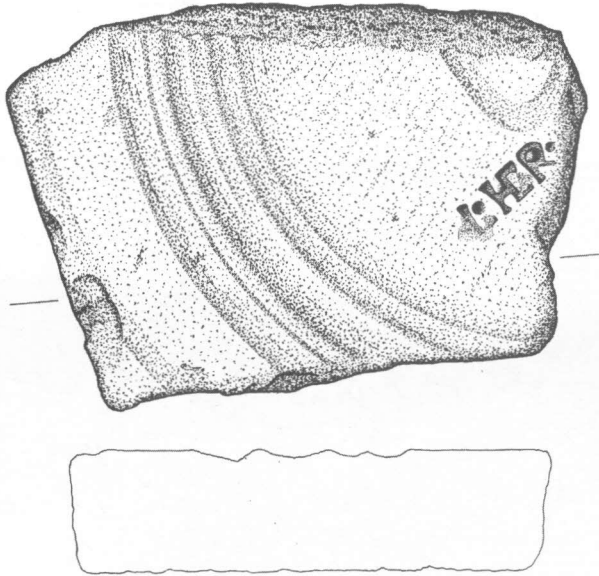

FIGURA 2. Detall de la *tegula* amb la marca de *LVCIVS HERENNIVS OPTATVS*
(Dibuix realitzat per Ximo Romeu).